

Ἡ Εὐχαριστιακὴ Ἐκκλησιολογία στὴν Ὁρθόδοξη Παράδοση*

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΠΕΡΓΑΜΟΥ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΖΗΖΙΟΥΛΑ

Εἰσαγωγικά

Ἡ «εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία» ὡς θεολογικὸς ὅρος καὶ ἔννοια πρωτοεμφανίζεται κατὰ τὸν 20ὸ αἰῶνα. Χρησιμοποιήθηκε γιὰ νὰ ἐκφράσει τὶς ἀκόλουθες ἐκκλησιολογικὲς ἰδέες καὶ ἀρχές, τὶς ὁποῖες εἰσηγήθηκε ὁ Ρῶσος ὀρθόδο-

* Βλ. ΖΙΖΙΟΥΛΑΣ JOHN, Metropolitan of Pergamon, «Eucharistic Ecclesiology in the Orthodox tradition», σὺν συλ. τόμο *L' ecclesiologie eucharistique*, ἐπιμ. Jean-Marie Van Cangh, ἐκδ. Académie Internationale des Sciences Religieuses-Cerf, Bruxelles 2009, σσ. 187-202. Ἡ μετάφραση ἀπὸ τὸ πρωτότυπο ἀγγλικὸ κείμενο ἔγινε ἀπὸ τὸν Νικόλαο Ἀσπροῦλη. Τὸ κείμενο αὐτὸ ἀποτελέσκει εἰσήγησις στὸ Συμπόσιο τῆς Διεθνoῦς Ἀκαδημίας Θερησκευτικῶν Ἐπιστημῶν μὲ θέμα «Ἡ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία», τὸ ὁποῖο διοργανώθηκε στὴ Θεσσαλονίκη τὸν Αὐγούστο τοῦ 2008. Πρόκειται περισσότερο γιὰ μίαν ἱστορικὴν εἰσαγωγὴν ἐπὶ τοῦ πλαισίου τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας καὶ λιγότερο γιὰ μίαν συστηματικὴν ἀναφορὰ καὶ σὲ βάθος θεολογικὴ ἀνάλυσις ὄλων τῶν παραμέτρων καὶ τῶν προϋποθέσεων τῆς εὐχαριστιακῆς θεολογίας καὶ ἐκκλησιολογίας. Γιὰ περισσότερα παραπέμπουμε σὰ ἔργα μας, Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θεῷ Εὐχαριστία καὶ τῷ ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, Ἀθήναι 1965, ἐκδ. Γρηγόρη, 1990· «Die Eucharistie in der neuzeitlichen orthodoxen Theologie», *Die Anrufung des Heiligen Geistes im Abendmahl*, Beiheft zur Ökumenischen Rundschau, τόμ. 31 Frankfurt am Main (Verlang O. Lambeck), 1977· *Being as Communion, Studies in Personhood and the Church*, (First published in USA by St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, NY 1985 and in Great Britain by Darton, Longman and Todd Ltd, London 1985), 2004· *Communion and Otherness*, ἐκδ. T&T Clark, London 2006· *Θέματα Ἐκκλησιολογίας*, ἐκδ. Ὑπηρεσίας Δημοσιευμάτων ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1991· «Εὐχαριστία καὶ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ», *Σύναξις* 49/1994, σσ. 7-18· 51/1994, σσ. 83-101· 52/1994, σσ. 81-97· *Εὐχαριστίας ἐξεμπλάριον*, ἐκδ. Εὐεργέτις, Μέγαρο 2006· «Θεῖα Εὐχαριστία καὶ Ἐκκλησία», σὺν συλ. τόμο *Τὸ Μυστήριον τῆς Θεῖας Εὐχαριστίας*, Πρακτικά, Γ' Πανελληνίου Θεολογικοῦ Συμποσίου, Ἀθήνα 2004, σσ. 25-47· «Πνευματολογία καὶ Ἐκκλησιολογία. Ἐκκλησιολογικὲς συνέπειες δύο τύπων Πνευματολογίας», μτφρ. Στ. Γιαγκάζογλου, σὺν συλ. τόμο *Σύναξις Εὐχαριστίας, Χαριστήρια εἰς τιμὴν τοῦ Γέροντος Αἰμιλιανοῦ*, ἐκδ. Ἰνδικτος, Ἀθήνα 2003, σσ. 153-174· «Χριστολογία, Πνευματολογία καὶ Ἐκκλησιολογία», μτφρ. Στ. Γιαγκάζογλου – Στ. Τερεζῆς, *Ἀναλόγιον* 6/2003, σσ. 100-116.

ξος θεολόγος Nicholas Afanasiev (1893-1966)¹, καθηγητής στο Ἰνστιτούτο τοῦ Ἁγίου Σεργίου στο Παρίσι.

1. Ὅπου (τελεῖται) ἡ Εὐχαριστία ἐκεῖ καί (φανερώνεται) ἡ Ἐκκλησία στήν πληρότητα καί στήν καθολικότητά της.

2. Κάθε τοπική Ἐκκλησία εἶναι, κατὰ συνέπεια, μία «καθολική» Ἐκκλησία, δηλαδή μία πλήρης καί ἀκέραιη Ἐκκλησία καθαυτή.

3. Ἡ ιδέα περί «παγκόσμιας» Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ ρωμαϊκή ἐπίδραση καί ἐντοπίζεται γιά πρώτη φορά στόν ἅγιο Κυπριανό Καρθαγένης. Αὐτή ἡ ιδέα πρέπει νά ἀπορριφθεῖ, καθὼς συνεπάγεται ὅτι ἡ μία Ἐκκλησία διασπάζεται σέ ἐπὶ μέρους τμήματα. Στήν ἐκκλησιολογία, ὅπως τονίζει ὁ Afanasiev, «ἓνα σὺν ἓνα δὲν κάνει δύο, ἀλλὰ ἓνα». Ἐπομένως, δὲν μπορεῖ νά ὑπάρξει μία πραγματικότητα, ἡ ὁποία νά ἀποκαλεῖται «παγκόσμια Ἐκκλησία».

4. Ἐφόσον ὅπου (τελεῖται) ἡ Εὐχαριστία ἐκεῖ καί (φανερώνεται) ἡ Ἐκκλησία, κάθε ἐνορία πρέπει νά θεωρεῖται ὡς «καθολική Ἐκκλησία». Ὁ πρεσβύτερος πὸν προΐσταται τῆς Εὐχαριστίας ταυτίζεται κατ' οὐσίαν μὲ τὸν ἐπίσκοπο στήν ἀρχική σημασία αὐτοῦ τοῦ λειτουργήματος. Ἡ τοπική Ἐκκλησία ταυτίζεται ἔτσι μὲ τὴν ἐνορία καί ὄχι μὲ τὴν ἐπισκοπική ἐπαρχία, ἐξέλιξη πὸν συνέβη μεταγενέστερα.

5. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι μία κοινότητα ἀγάπης. Ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ Rudolf Sohm² καί τῶν φιλελεύθερων προτεστάντων θεολόγων τοῦ 19ου αἰῶνα (Α. Sabbatier, Α. Harnack κ.ἄ.), ὁ Afanasiev ἀντιπαραθέτει τὴν ἐλευθερία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πρὸς ὅλες τὶς μορφές θεσμῶν καί δικαίου. Τὸ Κανονικὸ Δίκαιο εἶναι γι' αὐτὸν ἀσύμβατο μὲ τὴν οὐσία τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἀγάπης. Γιά τὸν Afanasiev ἡ Ἐκκλησία εἶναι «ἡ Ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»³ – ὄχι τὸ

1. Γιά τὶς βασικὲς αὐτὲς θέσεις τοῦ Ν. Afanasiev βλ. ἐνδεικτικὰ AFANASIEV, N., «L' Apotre Pierre et l'evêque de Rome», *Θεολογία* 26/1955, σ. 464 ἐξ.· «La doctrine de la Primauté à la lumière de l'ecclésiologie» *Istina* 4/1957 σσ. 410-420· «L'Église qui preside dans l'amour», σὸ σὺλ. τόμο Ν. AFANASIEV, Κ. ΚΟΥΛΟΜΖΙΝ, et.al. (eds.), *La Primauté de Pierre dans l'Église Orthodoxe*, (1960), σσ. 9-64· «Le concile dans la théologie orthodoxe russe», *Irénikon* 35/1962, σ. 316 ἐξ.· «Una Sancta», *Irénikon* 36/1963, σ. 436· *L'Église du Saint - Esprit*, ἐκδ. Cerf, Paris 1975. Γιά μία εὐρύτερη παρουσίαση τῆς θεολογικῆς σκέψης τοῦ Ρώσου θεολόγου βλ. ἐνδεικτικὰ NICHOLS A., *Theology in the Russian Diaspora, Church, Fathers, Eucharist in N. Afanas'ev*, ἐκδ. Cambridge University Press, Cambridge 1989.

2. Βλ. SOHM R., *Kirchenrecht*, I, 1892. Πρὸβλ. FOERSTER E., *R. Sohms Kritik des Kirchenrechtes*, 1942. CONGAR Y., «Rudolf Sohm nous interroge encore», *Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques* 57/1973, σσ. 263-294.

3. Βλ. τὸ βιβλίο τοῦ *L'Église du Saint-Esprit*, ἐκδ. Cerf, Paris 1975.

Σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Σὲ αὐτὴ τὴ συνάφεια, εἶναι συνεπὴς πρὸς τὶς ιδέες ποὺ εἶχαν προβληθεῖ ἀπὸ τὸν Khomiakov⁴ καὶ τοὺς Σλαβόφιλους στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα. Σύμφωνα μὲ τὶς ιδέες αὐτές, ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι τόσο ἕνας ἱστορικός θεσμὸς ὅσο «μία χαρισματικὴ κοινότητα» – ιδέα ποὺ πολεμήθηκε μὲ πάθος ἀπὸ τὸν π. Georges Florovsky⁵. «Θεσμὸς» καὶ «γεγονός» βρίσκονται, ἔτσι, σὲ πόλωση στὸ χωρὸ τῆς ἐκκλησιολογίας μὲ συνέπεια ἔννοιες, ὅπως «ἐξουσία», «ὀργανισμὸς» κ.ἄ. νὰ θεωροῦνται ξένες πρὸς τὴν οὐσία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἴσως μερικὲς φορὲς ἐντελῶς ἀσύμβατες πρὸς αὐτήν⁶.

Αὐτὲς εἶναι, μὲ συντομία, οἱ κύριες ιδέες τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας τοῦ Afanasien. Ἡ ἐπίδραση ποὺ αὐτὲς οἱ ιδέες ἄσκησαν στὴν ἐκκλησιολογία τοῦ 20οῦ αἰῶνα δὲν περιορίστηκε μόνον στὴν ὀρθόδοξη θεολογία. Ἡ ρωμαιοκαθολικὴ θεολογία ἔλαβε ἰδιαίτερος ὑπόψη τῆς αὐτῆς τὶς ἀπόψεις, ὅπως τεκμαίρεται ἀπὸ τὸ ἔργο ἐπιφανῶν ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων, ὅπως εἶναι ὁ Henri de Lubac, στὸ μνημειῶδες ἔργο του *Corpus Mysticum*⁷, καὶ οἱ Yves Congar⁸, Joseph Ratzinger⁹ (νῦν πάπας Βενέδικτος 16^{ος}), Hervé Legrand¹⁰ κ.ἄ. Οἱ ἀπόψεις τοῦ Afanasien ἐλήφθησαν ἐπίσης ὑπόψη κατὰ τρόπο κριτικὸ ἀλλὰ

4. Βλ. ἐνδεικτικὰ KHOMIAKOV AL., *L'Église est une*, στὸ Gratieux A., *Le mouvement Slavophile à la veille de la Révolution*, Unam Sanctam 25, Paris 1953. Ο' LEARY P., *The triune Church, A study in the Ecclesiology of A.S. Khomjakov*, Dublin-Feibourg 1982.

5. Βλ. ἐνδεικτικὰ ΦΛΩΡΟΦΕΚΥ Γ., «Ὁ Χριστὸς καὶ ἡ Ἐκκλησία του, Προτάσεις καὶ σχόλια», *Θέματα Ὁρθοδόξου θεολογίας*, ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 1989, σ. 182. *Τὸ Σῶμα τοῦ ζῶντος Χριστοῦ*, ἐκδ. Ἄρμος, Ἀθήνα 1999.

6. Πρὸς τὴν ἀντίθετη κατεύθυνση βλ. τὸ ἄρθρο μου, «The mystery of the Church in the Orthodox Tradition», *One in Christ* 24/1988, σ. 301.

7. Βλ. ἐνδεικτικὰ, DE LUBAC H., *Corpus Mysticum, L'Eucharistie et l'Église au moyen âge*, ἐκδ. Aubier, Paris 1944, 1949· *Les Églises particulières dans l'Église universelle*, ἐκδ. Aubier, Paris 1971.

8. Βλ. ἐνδεικτικὰ CONGAR Y., *L'Église, De saint Augustine à l'époque moderne*, ἐκδ. Cerf, Paris 1970· *Je crois en l'Esprit Saint*, vol. 1-3, Paris, 1981-1985· *La Parole et le Souffle*, Paris 1984.

9. Βλ. ἐνδεικτικὰ RATZINGER J., *Called to communion: understanding the Church today*, ἐκδ. Ignatius, 1996· *God is near us, The Eucharist, the heart of life*, ἐκδ. Ignatius, 2003· *Das neue Volk Gottes. Entwürfe zur Ekklesiologie*, (Topos-Taschenbücher, Bd. 1), Düsseldorf 1972, *Zum Begriff des Sakramentes*, (Eichstätter Hochschulreden, Bd. 79), München 1979.

10. Βλ. LEGRAND H., «The Presidency of the Eucharist according to the Ancient Tradition», *Worship* 53/ 1979, σ. 360 ἔξ· «Synodes et conseils de l'après-Concile. Quelques enjeux ecclésiologiques», *Nouvelle Revue théologique* 98/1976, σσ. 193-216· «La théologie des Églises sœurs», *Revue de Sciences Philosophiques et Théologiques* 88/2004, σσ. 461-496.

καὶ θετικὸ ἀπὸ τὴν Β' Βατικανὴ Σύνοδο στὸ πρῶτο «Schema De Ecclesia» (*Acta Synodalia I,IV,87*). Ἡ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία ἦταν ἀναμφισβήτητα στὴ σκέψη τῶν πατέρων αὐτῆς τῆς Συνόδου, καὶ συγκεκριμένα στὴ συνάφειά της μὲ τὴν ἰδέα τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, ὡς μίας κατὰ μία ἔννοια, πλήρους καὶ «καθολικῆς» *ekklesia*.

Μεταξὺ τῶν ὀρθόδοξων οἱ ἰδέες τοῦ Afanasien ἔγιναν δεκτὲς μᾶλλον μὲ ἐπιφυλακτικότητα παρὰ μὲ ἐνθουσιασμό. Ἡ ὀρθόδοξη ἀκαδημαϊκὴ θεολογία, εὐρισκόμενη ὑπὸ τὴν ἔντονη ἐπίδραση τοῦ σχολαστικισμοῦ, εἰδικὰ στὴν Ἑλλάδα, ἀντέδρασε μὲ ἐπιφύλαξη ἔναντι τῆς ἀρχῆς γιὰ τὴν ταύτιση τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν Εὐχαριστία, ἡ ὁποία θεωρεῖται ἀκόμη ἀπὸ πολλοὺς ὀρθόδοξους ἀκαδημαϊκοὺς θεολόγους ὡς ἓνα μυστήριον μεταξὺ πολλῶν (τῶν ἑπτὰ), μὲ ἄλλα λόγια, ὡς ἓνα μυστήριον ποῦ «παράγεται» ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία καὶ δὲν «παράγει» (κάνει) τὴν Ἐκκλησία¹¹. Σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο, ὁ ἀείμνηστος Παναγιώτης Τρεμπέλας, ὅπως καὶ ἄλλοι Ἑλληνες θεολόγοι, ἄσκησαν δριμυεῖα κριτικὴ στὶς σχετικὲς ἀπόψεις τοῦ Afanasien, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μπορεῖ νὰ πεῖ κάποιος ὅτι ἡ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία δὲν ἔχει ἀκόμη ἐπαρκῶς διεισδύσει στὴ σύγχρονη ὀρθόδοξη ἀκαδημαϊκὴ θεολογία¹². Μονάχα ὀρισμένοι θεολόγοι τῆς Ὁρθόδοξης Διασπορᾶς, π.χ. οἱ Alexander Schmemmann¹³ καὶ John Meyendorff¹⁴, ἐξέφρασαν τὴν ὑποστήριξή τους στὶς θέσεις τοῦ Afanasien, ἔστω καὶ μὲ ἐπιφυλάξεις σὲ ἐπιμέρους σημεῖα. Ὡστόσο, ἡ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία κερδίζει διαρκῶς ἔδαφος στὴ σύγχρονη ὀρθόδοξη θεολογία καὶ ἀναμφίβολα ἀναδεικνύεται περισ-

11. Βλ. ZIZIOULAS J., «Die Eucharistie in der neuzeitlichen orthodoxen Theologie», *Die Anrufung des Heiligen Geistes im Abendmahl*, Beiheft zur Ökumenischen Rundschau, τόμ. 31, Frankfurt am Main (Verlang O. Lambeck) 1977, σσ. 163-179. ΖΗΖΙΟΥΛΑΣ ΙΩΑΝΝΟΥ, Μητροπολίτου Περγάμου, «Θεία Εὐχαριστία καὶ Ἐκκλησία» στὸ συλλογικὸ τόμο *Τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας*, Πρακτικὰ Γ' Λειτουργικοῦ Συμποσίου, ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα 2004, σσ. 26-27, 45.

12. Σχετικὰ μὲ τίς περιπέτειες ποῦ συνάντησε ἡ ὑποστήριξη τῆς διατριβῆς μας, λόγῳ ἀκριβῶς τῆς στενῆς διασύνδεσης ποῦ ἐπιχειροῦσε μεταξὺ Εὐχαριστίας καὶ Ἐκκλησίας, βλ. ὅ.π., σ. 26.

13. Βλ. ἐνδεικτικὰ SCHMEMMANN, A., «Unity, division, reunion in the light of Orthodox ecclesiology», *Θεολογία* 22/1951, σ. 242 ἔξ.· «La notion de primauté dans l'ecclésiologie orthodoxe», *La Primauté de Pierre*, ὅ.π., σ. 117 ἔξ.· «Θεολογία καὶ Εὐχαριστία», στὸ συλλ. τόμο *Θεολογία, Ἀλήθεια καὶ Ζωή*, ἐκδ. Ζωή, Ἀθήνα 1962, σσ. 89-128· «Towards a theology of councils», *St. Vladimir's Theological Quarterly* 6/1962, σσ. 170-184.

14. Βλ. MEYENDORFF J., *Catholicity and the Church*, ἐκδ. St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood - New York 1983.

σότερο πιστή πρὸς σύνολη τὴν Ὁρθόδοξη παράδοση. Σὲ αὐτὴ τὴ μελέτη θὰ προσπαθῶ νὰ δείξω ὅτι ἡ ἰδέα πὼς ἡ Εὐχαριστία ἐκφράζει, ἀποκαλύπτει καὶ πραγματώνει τὴν Ἐκκλησία ἐν χρόνῳ καὶ χώρῳ –στὸ ἐκάστοτε χωροχρονικὸ πλαίσιο– εἶναι βαθειὰ ριζωμένη στὴν Ὁρθόδοξη παράδοση καί, παράλληλα, ὅτι οἱ ἀπόψεις τοῦ Afanasien χρειάζονται διόρθωση¹⁵ σὲ πολλὰ καὶ θεμελιώδη σημεῖα, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι θὰ ἀπομακρυνθοῦμε ἀπὸ τὶς βασικὲς ἀρχές τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας. Θὰ προχωρήσω σ' αὐτὸ τὸ ἐγχείρημα στηριζόμενος α) σὲ βιβλικὲς καὶ πατερικὲς μαρτυρίες, β) στὴ λειτουργικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ γ) στὴν κανονικὴ δομὴ τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ὅπως αὐτὴ ἔχει διαμορφωθεῖ καὶ ἐπικρατήσῃ στὴν Ὁρθόδοξη παράδοση.

Οἱ βιβλικὲς καὶ πατερικὲς μαρτυρίες

Στὰ ἀρχαιότερα καινοδιαθηκικὰ κείμενα τὰ ὁποῖα ἔχουμε στὴ διάθεσή μας, καὶ συγκεκριμένα στὶς ἐπιστολὲς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὁ ὅρος «ἐκκλησία» χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ ὑποδηλώσῃ τὴν τοπικὴ Ἐκκλησία ὄχι σὲ ὁποιαδήποτε μορφή τῆς ὑπάρξεώς της, ἀλλὰ ὡς κοινότητα συναγμένη γιὰ νὰ τελέσῃ τὴ Θεία Εὐχαριστία. Αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ μία προσεκτικὴ μελέτη τοῦ 11ου, μεταξὺ ἄλλων, κεφαλαίου τῆς Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς. Σὲ αὐτὸ τὸ κεφάλαιο, ὅπως ἐπίσης καὶ στὰ ἐπόμενα μέχρι τὸ 14ο, ὁ Παῦλος ἀναφερόμενος στὶς εὐχαριστιακὲς συνάξεις τῶν Κορινθίων τὶς ταυτίζει μὲ τὴν Ἐκκλησία: «Συνερχόμενων ὑμῶν ἐν ἐκκλησίᾳ ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν...» (11,18). Τὸ «συνερχόμενοι ἐπὶ τὸ αὐτὸ» γιὰ τὴν τέλεση τῆς Εὐχαριστίας ἰσοδυναμεῖ γιὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο μὲ τὴν πραγμάτωση τῆς τοπικῆς κοινότητος ὡς Ἐκκλησίας.

Παρόμοια συμπεράσματα μποροῦν νὰ ἐξαχθοῦν ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς διατύπωσης «κατ' οἶκον ἐκκλησία», τὴν ὁποία συναντᾶμε ἐπίσης στὶς παύλειες ἐπιστολές. Αὐτὲς οἱ κατ' οἶκον Ἐκκλησίαι συγκέντρωναν τὴν τοπικὴ Ἐκκλησία σὲ κάποιο συγκεκριμένο οἶκο –ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχαν ἀκόμη ναοὶ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη–

15. Σὲ διάφορες μελέτες μου ἔχω ἤδη προχωρήσει σὲ συστηματικὴ κριτικὴ ἐξέταση καὶ προσπάθεια διορθώσεως ὀρισμένων μονομερειῶν πού ἐμφανίζει ἡ «εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία», ὅπως διατυπώθηκε ἀπὸ τὸν Ν. Afanasien. Βλ. ἐνδεικτικὰ *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θεῷ Εὐχαριστία καὶ τῷ ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, ἐκδ. Γρηγόρης, Ἀθήνα 1990, σσ. 17-18, 196-202· *Being as Communion*, ἐκδ. St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood - New York 1985.

ἀκριβῶς γιὰ τὴν τέλεση τῆς Εὐχαριστίας. Ὅπως πληροφορούμεθα ἀπὸ τὶς *Πράξεις*, οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ συνέχιζαν νὰ προσεύχονται «ἐν τῷ ἱερῷ» (στὸν ἰουδαϊκὸ Ναό), ἀλλὰ ἔπρεπε νὰ τελοῦν τὴν Εὐχαριστία («κλώντες τὸν ἄρτον»...) μόνον «κατ' οἶκον», δηλαδὴ σὲ κάποιον οἶκο (*Πράξ.* 2, 46). Δὲν εἶναι ἐπομένως χωρὶς σημασία τὸ ὅτι ὁ Παῦλος περιγράφει τὶς συνάξεις αὐτὲς ὡς Ἐκκλησία. Αὐτὸ εἶναι ἀκόμη περισσότερο ἀξιοσημείωτο, ὅταν ἐξετάζουμε χωρὶα, ὅπως τὸ *Ρωμ.* 16, 23, ὅπου συναντᾶμε τὴν διατύπωση «τῆς ὅλης ἐκκλησίας» σὲ σχέση μὲ τὴν «ἐκκλησία κατ' οἶκον» (τὸ σπίτι τοῦ Γάιου). Αὐτὸ ὑπονοεῖ ὅτι ὁ οἶκος θὰ φιλοξενοῦσε ὄχι μέρος, ἀλλὰ τὸ ὅλον τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας. Ἐρχόμαστε ἔτσι πολὺ κοντὰ στὴν ἰδέα πού ἐκφράζεται ἀπὸ τὸν ἅγιο Ἰγνάτιο Ἀντιοχείας ὅτι, δηλαδὴ, κατὰ τὴν τέλεση τῆς Εὐχαριστίας ἡ τοπικὴ Ἐκκλησία εἶναι ἢ «καθολικὴ ἐκκλησία», δηλαδὴ, ἢ ὅλη Ἐκκλησία¹⁶.

Δὲν χρειάζεται ἐδῶ νὰ ἀσχοληθοῦμε ἐξαντλητικὰ μὲ τὸν ἅγιο Ἰγνάτιο¹⁷, καθὼς ἀναγνωρίζεται κατὰ κοινὴ ὁμολογία, ὡς ἡ πρώτη, ἀπὸ τὶς ὑπάρχουσες πατερικὲς πηγές, ἢ ὁποία κατηγορηματικὰ συνδέει τὴν Εὐχαριστία μὲ τὴν Ἐκκλησία καὶ τὸν ἐπίσκοπο. Γιὰ τὸν Ἰγνάτιο ἡ Ἐκκλησία φανερόνεται στὴν πληρότητά της, ὅταν ὁ ἐπίσκοπος εἶναι παρὼν μαζί μὲ τοὺς πρεσβυτέρους, τοὺς διακόνους καὶ τὸ λαὸ γιὰ τὴν τέλεση τῆς Εὐχαριστίας. Ο Αθανάσιος βασιίζεται στὸν Ἰγνάτιο προκειμένου νὰ ὑποστηρίξει τὴ θεωρία του, ἀλλὰ, παραδόξως ἐπιχειρεῖ νὰ μειώσει τὴ σημασία τοῦ ἐπισκοποκεντρικοῦ χαρακτήρα τῆς Εὐχαριστίας καὶ τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας. Τὴν ἐποχὴ τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου, ὑπῆρχε πιθανῶς μία μόνον εὐχαριστιακὴ συνάξη σὲ κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία, ἔτσι ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθεῖ πὼς ὅ,τι καλοῦμε σὶς μέρες μας «ἐνοριακὴ Εὐχαριστία» εἶναι ἀντίστοιχο πρὸς ὅ,τι ὁ Ἰγνάτιος ἐννοοῦσε μὲ τὴ μία Εὐχαριστία πού προσφέρεται ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο σὲ ἓνα ὀρισμένο τόπο. Ὡστόσο, μία τέτοια ταύτιση τῆς ἐνορίας μὲ τὴν ὅλη τοπικὴ Ἐκκλησία εἶναι ἀδύνατο νὰ διατηρηθεῖ, ὅταν ὑφίστανται περισσότερες ἀπὸ μία ἐνορίες-εὐχαριστιακὲς συνάξεις στὴν ἴδια τοπικὴ Ἐκκλησία, ὅπως συμβαίνει ἀπὸ τὸν 4ο αἰῶνα καὶ μετὰ. Ἐπομένως, ἢ ταύτιση τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν τέλεση τῆς Εὐχαριστίας κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ

16. Γιὰ λεπτομερὴ ἀνάλυση βλ. *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θεῖα Εὐχαριστία καὶ τῷ ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, ὅ.π., σσ. 29-59, καὶ «Θεῖα Εὐχαριστία καὶ Ἐκκλησία», ὅ.π., σσ. 28-30.

17. Βλ. ἀναλυτικὰ *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θεῖα Εὐχαριστία καὶ τῷ ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, ὅ.π., σσ. 90-100.

Afanasiën πρέπει να διορθωθεί όπωσδήποτε. Ὁ Ἰγνάτιος δὲν μιλάει γιὰ τὴν ἐνορία¹⁷ ἀλλὰ γιὰ ὅ,τι καλοῦμε ἐπαρχία, δηλαδή τὴν ἐπισκοποκεντρικὴ Εὐχαριστία, μὲ ἄλλα λόγια τὴν τοπικὴ Ἐκκλησία στὴν «καθολικότητά» της. Ἡ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία εἶναι ἐπισκοποκεντρικὴ, τουλάχιστον στὴ σκέψη τοῦ Ἰγνατίου.

Μετὰ τὴν διαμόρφωση τῆς ἐνοριακῆς εὐχαριστίας, ἡ ἐπισκοποκεντρικότητα διατηρήθηκε στὴν πρώτη Ἐκκλησία μὲ πολλοὺς τρόπους. Ἡ ἰδέα τοῦ Ἰγνατίου ὅτι ὑπάρχει μία μόνο Εὐχαριστία σὲ κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία, δηλαδή αὐτὴ ποὺ τελεῖται καὶ προσφέρεται ἀπὸ τὸν ἕνα ἐπίσκοπο, ἔγινε σεβαστὴ διὰ μέσου τῶν αἰώνων στὴν Ὁρθόδοξη παράδοση. Αὐτὸ συνέβη καταρχὰς διμέσου τῆς πρακτικῆς τοῦ Fermentum¹⁹. Σύμφωνα μὲ τὴν πρακτικὴ αὐτή, μία μερίδα ἀπὸ τὴν Εὐχαριστία ποὺ εἶχε τελεσθεῖ ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο στὸν καθεδρικό ναό του, σελνόταν στὶς ἐνορίες, προκειμένου νὰ ἀναμιχθεῖ μὲ τὴν Εὐχαριστία ποὺ θὰ τελοῦσε ἐκεῖ ὁ πρεσβύτερος. Ἡ πρακτικὴ αὐτὴ μαρτυρεῖται ἐπίσης στὴ Δύση (Ρώμη) τουλάχιστον μέχρι τὸν 8ο αἰῶνα καὶ ἐπιβιώνει στὴν Ὁρθόδοξη λειτουργία ἀκόμη καὶ σήμερα, μὲ τὴν μορφή τῆς ἀκατανόητης διαφορετικὰ τοποθέτησης στὸ ἅγιο Ποτήριο τῆς μερίδας τοῦ ἁγιασμένου ἄρτου πρὶν τὴν κοινωνία. Ἄλλα μέσα διαφύλαξης τοῦ ἐπισκοποκεντρικοῦ χαρακτῆρα τῆς Εὐχαριστίας περιλαμβάνουν ἀφενὸς τὴν ὑποχρέωση τοῦ πρεσβυτέρου νὰ τελέσει τὴν Εὐχαριστία ἐπὶ τοῦ Ἀντιμνησίου, τὸ ὁποῖο φέρει τὴν ὑπογραφή τοῦ τοπικοῦ ἐπισκόπου, καὶ ἀφετέρου νὰ μνημονεύει τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου στὴν Ἀναφορά. Στὴν Ὁρθόδοξη παράδοση τὴν Εὐχαριστία δὲν τελεῖ ὁ πρεσβύτερος ipso jure, δηλαδή ἐκ τοῦ δικαιώματος τῆς χειροτονίας του στὴν ἱερωσύνη, ἀλλὰ στὸ ὄνομα καὶ ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ τοπικοῦ ἐπισκόπου²⁰.

Στὴν Ἀνατολὴ ἡ ἰδέα ὅτι ἡ Εὐχαριστία φανερώνει καὶ πραγματοποιεῖ τὴν Ἐκκλησία στὴν πληρότητα καὶ καθολικότητά της ἐξακολουθεῖ νὰ ἰσχύει καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πατερικῆς περιόδου. Ἄν καὶ ἡ ἐκκλησιολογία ὡς αὐτόνομο θεολογικὸ πεδίο δὲν ἀναπτύχθηκε ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας Πατέρες –δὲν ἀπαντᾶται ὀρισμὸς τῆς Ἐκκλησίας στὴν πατερικὴ περίοδο– ὑπάρχουν ὡστόσο

18. Γιὰ τὴ γένεση τῆς ἐνορίας καὶ τὰ προβλήματα ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ αὐτὴ ἐξέλιξη, βλ. *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θεῖα Εὐχαριστία καὶ τῷ ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, ὁ.π., σσ. 151-176.

19. Γιὰ τὴν πρακτικὴ τοῦ Fermentum, βλ. *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θεῖα Εὐχαριστία καὶ τῷ ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, ὁ.π., σσ. 180-18.

20. Βλ. *Εὐχαριστίας Ἐξεμπλάριον*, ὁ.π., σσ. 114-119.

ἐνδείξεις τῆς διατήρησης τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας κατὰ τὴ διάρκεια ἐκείνης τῆς περιόδου, οἱ ὁποῖες εἶναι ἀξιοσημείωτες.

Οἱ πιὸ σαφεῖς ἐνδείξεις βρίσκονται στὰ κείμενα τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἄρεοπαγίτου (5ος αἰῶνας) καί, δύο αἰῶνες ἀργότερα, σὸν Μάξιμο τὸν Ὁμολογητή, πηγὲς ποὺ ἐπηρέασαν ἀποφασιστικὰ τὴ διαμόρφωση τῆς Ὁρθόδοξης παράδοσης.

Ὁ Διονύσιος προσδίδει στὴν Εὐχαριστία καὶ στὴν Ἐκκλησία μία κοσμολογικὴ σημασία. Τὸ ἴδιο κάνει καὶ ὁ Μάξιμος, ὁ ὁποῖος βλέπει τὴν ὅλη δημιουργία ὡς συμμετέχουσα σὲ μία «κοσμικὴ λειτουργία», ὅπως τὴν περιέγραψε προσφυῶς ὁ Hans Urs von Balthasar²¹. Στὴ «Μυσταγωγία»²² τοῦ ὁ ἅγιος Μάξιμος βλέπει τὴν Εὐχαριστία ὡς κίνηση ὅλης τῆς Δημιουργίας πρὸς τὴ Βασιλεία. Ἡ εἴσοδος τοῦ ἐπισκόπου (αὐτὴ ποὺ καλοῦμε «Μικρὰ Εἴσοδο») στὴν ἐκκλησία γιὰ νὰ τελέσει τὴν Εὐχαριστία εἰκονίζει τὴν πρώτη ἔλευση τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν ἐνανθρώπησή του. Τὸ ἀποστολικὸ ἀνάγνωσμα καὶ τὸ Εὐαγγέλιο σηματοδοτοῦν τὸ τέλος καὶ τὴν κρίση τοῦ κόσμου, ἡ ὁποία ὁλοκληρώνεται μὲ τὴν ἀποχώρηση τῶν κατηχουμένων καὶ τὸ κλείσιμο τῶν θυρῶν. Ἡ «Μεγάλῃ Εἴσοδος» τῶν Τιμίων Δώρων, ὁ ἀσπασμὸς τῆς εἰρήνης, ἡ ἀπαγγελία τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως, ὁ Τρισάγιος Ὕμνος, ἡ Κυριακὴ Προσευχή, καὶ ὅλα ὅσα συμβαίνουν στὴ Λειτουργία μετὰ τὴ Μεγάλῃ Εἴσοδο εἶναι μία ἀναπαράσταση τῆς Βασιλείας στὴν ἐσχατολογικὴ τῆς πληρότητα. Ἡ Εὐχαριστία φανερῶνει τὴν Ἐκκλησία ὄχι ἀπλῶς στὴν ἱστορικὴ, ἀλλὰ πρωτίστως στὴν ἐσχατολογικὴ πληρότητά της. Ἡ ἰδέα τῆς καθολικότητας ἐπεκτείνεται ἀπὸ τὸν Μάξιμο σὲ ὅλη τὴ δημιουργία, σὸν ἐσχατολογικὸ τῆς προορισμό. Ἡ Εὐχαριστία ἀποκαλύπτει τὸν τελικὸ σκοπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ εἶναι νὰ ἐνώνει ὄχι μόνο τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ ὄντα, ὅλη τὴ δημιουργία ἐν Χριστῷ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ ἀνακεφαλαίωση τῶν πάντων –ιδέα ποὺ εἶχε διατυπωθεῖ ἤδη τὸν 2ο αἰῶνα ἀπὸ τὸν ἅγιο Εἰρηναῖο. Ἔτσι ἐξηγεῖται γιατί ὁ τεχνικὸς ὅρος γιὰ τὴν περιγραφή τῆς Εὐχαριστίας εἶναι γιὰ τὸν Μάξιμο –ὅπως ἐπίσης καὶ γιὰ ἄλλες πατερικὲς μορφὲς τῆς ἴδιας περιόδου, ὅπως ὁ Ἀναστάσιος ὁ Σιναΐτης κ.ἄ.– *Σύναξις*. Τὸ γεγονός αὐτὸ συνδέει τὴν ἐκκλησιολογία τοῦ Μάξιμου μὲ αὐτὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὁ ὁποῖος, ὅπως εἶδαμε, χρησιμοποιεῖ τὴ φράση «σύναξις ἐπὶ τὸ αὐτό» ὡς συνώνυμη τῆς Εὐχαριστίας.

21. BALTHASAR H.V., *Kosmische Liturgie: Das Weltbild Maximus des Bekenner, Zweite, vollig veränderte Auflage*, ἐκδ. Johannes Verlag, Einsiedeln, Switzerland 1961.

22. Βλ. PG 91, 688 ἐξ.

Στην Άνατολή κατά την πατερική περίοδο ή ευχαριστιακή εκκλησιολογία παραμένει ζώσα και ενεργός δια του αγίου Μαξίμου και άλλων πατέρων, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ὠριγενιστικά κινήματα μέσω του Εὐαγγελίου του Ποντικού και του ἀνατολικοῦ μοναχισμοῦ τείνουν νὰ προσδώσουν βάρος στήν ἀτομική ἄσκησι καὶ στήν ἐπιδίωξη ἑξατομικευμένης ἀγιότητος. Ἔτσι, φθάνοντας στὸν Μεσαίωνα, ἡ ευχαριστιακή ἐκκλησιολογία στήν Ὁρθόδοξη παράδοσι, βρίσκει ἀντιμέτωπη μὲ δύο «ἐχθρούς» ταυτόχρονα. Ὁ ἕνας προέρχεται ἀπὸ τὴ Δύση καὶ εἶναι ὁ Σχολαστικισμὸς, ὁ ὁποῖος, ὅπως οἱ H. de Lubac²³ καὶ Y. Congar²⁴ ἔχουν ἀποδείξει, ἀπὸ τὸν 13ο αἰῶνα καὶ μετὰ ἔχει τὴν τάση νὰ ξεχωρίζει τὴν Εὐχαριστία ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία. Ὁ ἄλλος κίνδυνος προέρχεται ἀπὸ τὸν ἀνατολικὸ μοναχισμὸ μὲ μία μονοσήμαντη ἐρμηνεία τοῦ Ἡσυχασμοῦ καὶ τῆς θεολογίας τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ²⁵, ὅπου φαίνεται νὰ δίνεται ἔμφασι περισσότερο στήν ἄσκησι καὶ στὴ νοερὰ προσευχή ἀπὸ τὴ συμμετοχή στήν κοινωνία τῆς κοινότητος τῆς Ἐκκλησίας²⁶. Ἀντιμετωπίζοντας τέτοιες προκλήσεις, εἶναι πράγματι ἀξιοσημείωτο τὸ ὅτι συναντοῦμε μία περιγραφή τῆς Ἐκκλησίας μὲ καθαρὰ ευχαριστιακοὺς ὅρους σὲ θεολόγο τοῦ 14ου αἰῶνα, ὁ ὁποῖος εἶναι λαϊκὸς καὶ ἐκφράζει τὴ συνείδησι τῆς χριστιανικῆς κοινότητος, ἡ ὁποία ζεῖ στὸν κόσμῳ πρόκειται γιὰ τὸν Νικόλαο Καβάσιλα.

Ὁ Καβάσιλας φαίνεται νὰ γνωρίζει καὶ νὰ ἀντιδρᾷ τόσο στὸν Δυτικὸ Σχολαστικισμὸ ὅσο καὶ στὶς ἀκραῖες ἡσυχαστικὲς τάσεις. Ἡ ἐκκλησιολογία του εἶναι, θὰ τολμοῦσα νὰ πῶ, προκλητικὰ ευχαριστιακή. Στὴν ἐρώτησι, ποῦ μποροῦμε νὰ δοῦμε τὴν Ἐκκλησία, ἡ ἀπάντησή του εἶναι: μόνον στὴν Εὐχαριστία.

23. βλ. DE LUBAC H., *Catholicisme*, ἐκδ. Cerf, Paris 1983· *Paradoxe et mystère de l'Église*, ἐκδ. Aubier, Paris 1967· *Corpus Mysticum, L'Eucharistie et l'Église au moyen âge*, ἐκδ. Aubier, Paris 1949. Πρὸβλ. MCPARTLAN P., *The Eucharist Makes the Church*, Henri De Lubac and John Zizioulas in Dialogue, ἐκδ. T&T Clark, Edinburg 1993.

24. CONGAR Y., *L'ecclésiologie du haut Moyen Âge. De saint Grégoire à la désunion entre Byzance et Rome*, Paris 1968· *L'Église, De saint Augustine à l'époque modern*, ἐκδ. Cerf, Paris 1970.

25. Σχετικὰ μὲ τὴν σύνθεσι καὶ ἀλληλεξάρτησι μυστηριακῆς καὶ ἀσκητικῆς ζωῆς στήν ἡσυχαστικὴ θεολογία καὶ ἰδιαίτερα στὸν ἅγιο Γρηγόριο Παλαμᾶ βλ. ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ ΣΤ., *Κοινωνία θεώσεως, Ἡ σύνθεσι Χριστολογίας καὶ Πνευματολογίας στὸ ἔργο τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 2001, σσ. 425-456.

26. Γιὰ τὴ σύνθεσι μεταξὺ τῆς μυστικῆς ἐμπειρίας τοῦ μοναχισμοῦ καὶ τῆς ευχαριστιακῆς συνείδησις καὶ ταυτότητος τῆς Ἐκκλησίας στήν προοπτικὴ ἐνὸς ἐκκλησιολογικοῦ μυστικισμοῦ βλ. τὸ κεφάλαιο «The Church as the "mystical" body of Christ» στὸ ἔργο μας *Communion & Otherness*, ἐκδ. T&T Clark, London 2007, σσ. 286-307.

«Σημαίνεται (=ὀρίζεται, δηλώνεται) δὲ ἡ Ἐκκλησία ἐν τοῖς μυστηρίοις οὐχ ὡς ἐν συμβόλοις... Οὐ γὰρ ὀνόματος ἐνταῦθα κοινωνία μόνον ἢ ἀναλογίας ὁμοιότης, ἀλλὰ πράγματος ταυτότης... Τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, εἴ τις ἰδεῖν δυνηθεῖ... οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτὸ μόνον τὸ Κυριακὸν ὄψεται σῶμα... Διὰ τοῦτο οὐδὲν ἀπεικός (=τίποτε τὸ παράλογο ἢ ὑπερβολικὸ) ἐνταῦθα διὰ τῶν μυστηρίων τὴν Ἐκκλησίαν σημαίνεσθαι»²⁷. Ἐδῶ βρίσκουμε τὴν εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία στὴν πιὸ ξεκάθαρη διατύπωσή της. Ὁ λαϊκὸς Καβάσιλας ἐκφράζει τὴ συνείδηση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στὸ τέλος τῆς βυζαντινῆς περιόδου. Ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Εὐχαριστία ἀλληλοφανερώνονται καὶ ἀλληλοπραγματώνονται. Ἡ Ἐκκλησία συνιστᾷ τὴν Εὐχαριστία καὶ ἡ Εὐχαριστία συνιστᾷ τὴν Ἐκκλησία ταυτόχρονα.

Ἡ λειτουργικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας

Ἡ Ὁρθόδοξη παράδοση «βιώνει» τὴν εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία πρωτίτως στὴ λειτουργικὴ τῆς ζωῆ. Οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις μποροῦν νὰ εἶναι διαφωτιστικές.

1. Εἶναι ἀκόμη σύνηθες τὰ μέλη τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας νὰ χρησιμοποιοῦν τὴ φράση «πηγαίνω στὴν ἐκκλησία», ὡς ὑποκατάστατο τοῦ «πηγαίνω στὸν ναὸ ὅπου τελεῖται ἡ Θεία Εὐχαριστία». Τὸ ἴδιο πράγματι συμβαίνει καὶ στίς ἄλλες χριστιανικὲς παραδόσεις: ὁ ὅρος «ἐκκλησία» σημαίνει τόσο τὴν Ἐκκλησία στὴν ἐκκλησιολογικὴ τῆς ἔννοια, ὅσο καὶ τὸν χῶρο ὅπου τελεῖται ἡ Εὐχαριστία. Τὸ γεγονός αὐτὸ δείχνει ὅτι βαθιὰ στὴ συνείδηση τῶν χριστιανῶν σὲ ὅλες τὶς χριστιανικὲς παραδόσεις ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Εὐχαριστία σχετίζονται πολὺ στενὰ μεταξύ τους.

2. Ἀκόμη καὶ στὴν μοναστικὴ παράδοση, ἥδη ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ, ἡ τέλεση τῆς Εὐχαριστίας συνδέεται τόσο βαθιὰ μὲ τὴν ἐκκλησιολογία, ὥστε σὲ ὅλα τὰ μοναστήρια τὸ κτίριο τῆς ἐκκλησίας, ὅπου ὅλοι οἱ μοναχοὶ συγκεντρώνονται γιὰ τὴν τέλεση τῆς Εὐχαριστίας, καλεῖται «Καθολικόν»²⁸ – ὅρος ποὺ μᾶς ὑπενθυμίζει τὴν ἐκκλησιολογία τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου.

27. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ, *Ἑρμηνεία εἰς τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν*, κεφ. ΛΗ', 6 καὶ ΛΘ', 1-3, P.G. 150, 452-453.

28. Βλ. περισσότερα *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ θεῖα Εὐχαριστία καὶ τῷ ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, ὁ.π., σ. 185.

3. Δεν είναι τυχαίο ότι όλα τα σημαντικά μυστήρια –ή εκείνες οι λειτουργικές πράξεις που κατέληξαν να αποκαλούνται «μυστήρια»– όπως το Βάπτισμα, το Χρῖσμα, ή Μετάνοια, ο Γάμος και πάνω απ' όλα το μυστήριο της Ίερωσύνης, μαρτυρούν με τη σημερινή λειτουργική τους δομή, ότι τελούνταν άρχικά μέσα στην Εύχαριστία²⁹. Απ' όλα αυτά τα μυστήρια μόνο το μυστήριο της Ίερωσύνης εξακολουθεί να τελείται στο πλαίσιο της Εύχαριστίας, ενώ όλα τα άλλα έχουν γίνει αυτόνομες μυστηριακές τελετές, πιθανότατα υπό την επίδραση του Σχολαστικισμού. Όμως, ενώ αυτά τα μυστήρια έχουν μία αυτονομία στη σημερινή λειτουργική πρακτική τους, διατηρούν ακόμη κάτι που μάς θυμίζει το δεσμό τους με την Εύχαριστία. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για το Βάπτισμα και το Χρῖσμα, τα όποια στην Όρθόδοξη παράδοση παραμένουν άχώριστα συνδεδεμένα με την Εύχαριστία. Έτσι, ανεξάρτητα από την κυριαρχούσα συνήθεια στις δυτικές Εκκλησίες, ακόμη και όταν το Βάπτισμα και το Χρῖσμα τελούνται εκτός της Εύχαριστίας, ο νεοβαπτισθείς οφείλει να λάβει άμέσως τη θεία Κοινωνία, μολοντί συχνά από προηγουμένα Δώρα. Αυτό σημαίνει ότι χωρίς την Εύχαριστία, το Βάπτισμα και το Χρῖσμα παραμένουν ανολοκλήρωτα. Βεβαίως, ή Χειροτονία εύτυχώς τελείται ακόμη εντός της Εύχαριστίας και αυτό είναι εξαιρετικά σημαντικό για την κατανόηση της Ίερωσύνης, όπως θα δούμε παρακάτω.

4. Είναι βαθιά ριζωμένη στη συνείδηση του ορθοδόξου λαού ή πεποίθηση ότι ο επίσκοπος είναι ή *εικόνα του Χριστού*. Αυτό βεβαίως μαρτυρείται ήδη στους πρώτους αιώνες³⁰, αλλά είναι αξιοσημείωτο ότι επιβιώνει στην ευσέβεια του ορθοδόξου λαού ακόμη και σήμερα. Το γεγονός αυτό προκύπτει από τη θέση που κατέχει ο επίσκοπος κατά την τέλεση της Εύχαριστίας, ως εκείνος που εικονίζει τον Χριστό, ο οποίος προσφέρει την Εύχαριστία στον Πατέρα. Στην ορθόδοξη εικονογραφία τόσο ο επίσκοπος όσο και ο Χριστός αναπαριστώνται φυσιολογικά να φορᾶνε τα ίδια ἄμφια, ενώ στο ισχύον λειτουργικό τυπικό ο επίσκοπος περιμένει μπροστά στην Ώραία Πύλη κατά την Μεγάλη Εἴσοδο να υποδεχθεί τα Τίμα Δώρα, σαν να ἦταν ο ίδιος ο Χριστός. Όλη αυτή η πρα-

29. Βλ. ΤΡΕΜΠΕΛΑ Π., «Η θεία Εύχαριστία κατά την συνάρθρωσιν αὐτῆς πρὸς τὰ ἄλλα μυστήρια καὶ μυστηριοειδῆς τελετᾶς», *Εύχαριστήριον*, Τόμος πρὸς τιμὴν Ἀ. Ἀλιβιζάτου, Ἀθῆνα 1958, σ.σ. 462-472.

30. PERLER O., «L' évêque, représentant du Christ, selon les documents des premiers siècles», στὸ CONGAR Y. et DUPUY B.D., *L'Épiscopat et l'Église universelle*, 1962, σ.σ. 31-66.

κτική ανάγεται στὸν Ἰγνάτιο καὶ σὲ ἀρχαῖες πηγές, στὸν ἅγιο Μάξιμο καὶ στὸν Διονύσιο τὸν Ἀρεοπαγίτη, φθάνοντας στοὺς μεταγενέστερους βυζαντινοὺς σχολιαστὲς τῆς Λειτουργίας, ὅπως εἶναι ὁ ἅγιος Συμεὼν Θεσσαλονίκης (15ος αἰώνας). Ὁ Συμεὼν Θεσσαλονίκης ἔχει μία ἔντονη χριστολογικὴ ἐρμηνεία τοῦ ἐπισκοπικοῦ θεσμοῦ καὶ αὐτὸ σὲ συνάφεια μὲ τὸ ρόλο τοῦ ἐπισκόπου στὴν Εὐχαριστία³¹. Ὁ ἐπίσκοπος στὴν Ὁρθόδοξη παράδοση δὲν εἶναι πρωτίστως οὔτε διδάσκαλος οὔτε διοικητής, ἀλλὰ εἶναι ὁ προεστὼς τῆς Εὐχαριστίας. Ἡ Εὐχαριστία καὶ ὄχι ἡ ἀποστολικὴ διαδοχὴ ἢ ἄλλες ὀψεις τοῦ ἐπισκοπικοῦ θεσμοῦ ἀποτελεῖ τὴν πηγὴ καὶ τὴ νομιμοποίησι τῆς ἐπισκοπικῆς ἐξουσίας στὴν Ὁρθόδοξη παράδοσι³².

Ἡ Εὐχαριστία, ἡ δομὴ καὶ τὰ λειτουργήματα τῆς Ἐκκλησίας

Ἡ Εὐχαριστία εἶναι τὸ μυστήριό τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησιολογίας εἶναι πὼς κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία ποὺ συνάγεται γιὰ νὰ τελέσει τὴ Θεία Εὐχαριστία ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ ἐπισκόπου εἶναι μία πλήρης καὶ «καθολικὴ» Ἐκκλησία. Δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸν γιὰ νὰ ἐκφραστεῖ ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας στὸ ἐπίπεδο τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ μία Εὐχαριστία σὲ κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία ἔχει ἓναν πρόεδρο ἢ προεστῶτα³³. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου Ἀντιοχείας (1ος – 2ος αἰώνας) ὁ προεστὼς τῆς Εὐχαριστίας ἐκαλεῖτο «ἐπίσκοπος» καὶ ἐφόσον μόνο μία Εὐχαριστία ὑπάρχει, μόνο ἓνας ἐπίσκοπος μπορεῖ νὰ ὑπάρξει σὲ κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία. Τὸ Κανονικὸ Δίκαιο εἶναι ἀπόλυτα σαφὲς στὸ σημεῖο αὐτό (π.χ. καν. 8 τῆς Νικαίας). Περισσότεροι τοῦ ἐνὸς ἐπίσκοποι σὲ μία τοπικὴ Ἐκκλησία, σημαίνει περισσότερες τῆς μίας Εὐχαριστίες καὶ αὐτὸ, κατὰ ἀντιστοιχία, σημαίνει περισσότερες τῆς μίας Ἐκκλησίες, δηλαδὴ διαίρεσις καὶ σχίσμα. Ἀπώλεια αὐτῆς τῆς ἀρχῆς σημειώθηκε γιὰ πρώτη φορὰ κατὰ τὴν τέταρτη σταυροφορία, ἀργότερα στὴ Μεταρρύθμισι καὶ τελικὰ σήμερα στὴν Ὁρθόδοξη Διασπορά. Οἱ θεολογικοὶ λόγοι εἶναι σημαντικοὶ καὶ συνδέονται μὲ τὴν ὑπέρβασι τῶν κοι-

31. Βλ. «Περὶ τῶν ἱερῶν χειροτονιῶν», PG 155, 444C: «Δεῖ γὰρ πάντας παρῆναι ἐπὶ τῷ τοῦ ποιμένος αὐτῶν ἐνθρονισμῷ καὶ ἰδεῖν αὐτὸν ἐπὶ τῆς καθέδρας ὡς τὸν Κύριον ἡμῶν αὐτὸν τὸν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος καὶ εὐλογηθῆναι παρ' αὐτοῦ».

32. Βλ. ἐν προκειμένῳ *Being as communion*, ὁ.π., σσ. 171-208.

33. Βλ. τὴ σχετικὴ ἀνάλυσι στὸ ἔργο μας *Εὐχαριστίας Ἐξεμπλᾶριον*, ὁ.π., σσ. 74-88.

νωνικῶν καὶ φυσικῶν διαιρέσεων στὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ἀλλὰ ἐὰν ἡ Εὐχαριστία –καὶ ἡ τοπικὴ Ἐκκλησία ὅταν τελεῖ τὴν Εὐχαριστία– εἶναι εἰκόνα τῆς ἐσχατολογικῆς Βασιλείας ὅπου «οὐκ ἔνι Ἕλλην ἢ Ἰουδαῖος...»³⁴, ἡ εὐχαριστιακὴ σύναξη πρέπει νὰ περιλαμβάνει ὅλους ἐκείνους τοὺς πιστοὺς ποὺ τυχαίνει νὰ βρίσκονται στὸν τόπο ἐκεῖνο, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ, φυσικὴ, πολιτιστικὴ κ.ἄ. ταυτότητά τους. Ὁ ἐπίσκοπος, ἐπομένως, ὡς κεφαλὴ αὐτῆς τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητος, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι μόνον ἓνας: λειτουργημάτων του εἶναι κυρίως νὰ ἐνώνει στὸ πρόσωπό του ὅλα ἐκεῖνα ποὺ ἡ κοινωνία, ἡ φύσις, ὁ πολιτισμὸς κ.λπ. διαιροῦν. Αὐτὸ πρωτίστως καθιστᾷ τὴν τοπικὴ Ἐκκλησία καθολικὴ.

Δυστυχῶς ἡ ἀρχὴ γιὰ τὸν ἓνα ἐπίσκοπο σὲ κάθε τόπο, ποὺ εἶναι τόσο θεμελιώδης γιὰ τὴν εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία, ἔχει πάψει νὰ ἰσχύει σὲ ὅλες ἀνεξαιρέτως τὶς χριστιανικὲς παραδόσεις: στὴ ρωμαιοκαθολικὴ, στὴν προτεσταντικὴ καὶ στὴν ὀρθόδοξη.

Ἡ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας ὅπου αὐτὴ ἡ ἐκκλησιολογικὴ καὶ κανονικὴ ἀρχὴ καταστρατηγήθηκε ἦταν τὸν 13ο αἰῶνα μὲ τὴν Δ΄ Σταυροφορία (1204). Τότε ἡ Λατινικὴ Ἐκκλησία ἴδρυσε σὲ περιοχὲς ὅπως ἡ Ἑλλάδα καὶ ἡ Μέση Ἀνατολή, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Κωνσταντινούπολης, παράλληλες δικαιοδοσίες πρὸς τὶς ἤδη ὑπάρχουσες ὀρθόδοξες, καὶ ἀκόμη ὅταν οἱ τελευταῖες δὲν εἶχαν ἐξολοκλήρου ἐξαφανισθεῖ. Ἦταν ἡ πρώτη παραβίασις τῆς ἀρχῆς «μία Εὐχαριστία, ἓνας ἐπίσκοπος, μία τοπικὴ Ἐκκλησία».

Ὅλοι οἱ ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες καθιστοῦν αὐτὴ τὴν ἀρχὴ ἀπολύτως σαφὴ καὶ ξεκάθαρη. Ὁφείλουμε νὰ παραδεχθοῦμε ὅτι ἡ Ὄρθόδοξη Ἐκκλησία στὴν Διάσπορά εἶναι ἀντικανονικὴ ὡς πρὸς αὐτό. Ἔχουμε περισσότερους τοῦ ἐνὸς ἐπισκόπους σὲ τοπικὲς Ἐκκλησίες καὶ ἀποκαλοῦμε αὐτοὺς τοὺς ἐπισκόπους «κανονικοὺς» (π.χ. ἡ SCOBA στὴν Ἀμερικὴ). Ἡ κατάστασις αὐτὴ ἀποτελεῖ ἔκφρασις τοῦ «ἐθνοφυλετισμοῦ» καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ διορθωθεῖ πρὶν καταστεῖ μόνιμη.

Ἀπὸ τὸν 3ο ἢ, καλύτερα, τὸν 4ο αἰῶνα, ἡ μία εὐχαριστιακὴ σύναξις τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας ἐπεκτάθηκε σὲ πολλὰ ἐνορίες γιὰ πρακτικὸς λόγους³⁵.

34. Γαλ. 3, 28.

35. Γιὰ μία ἐξαντλητικὴ συζήτηση τῶν πηγῶν τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων σχετικὰ μὲ τὴν ἐμφάνισις τῆς ἐνορίας βλ. *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θεῇ Εὐχαριστίᾳ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, ὁ.π., σσ. 151-176.

Αυτό, ωστόσο, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, δεν οδήγησε στη δημιουργία πολλών Εὐχαριστιῶν καὶ πολλῶν Ἐκκλησιῶν στὴν τοπικὴ Ἐκκλησία, ἐξαιτίας τοῦ γεγονότος ὅτι παρέμενε μόνο ἓνας ἐπίσκοπος σὲ κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία. Ἡ ἐνοριακὴ Εὐχαριστία ἀποτελεῖ τὴν προέκταση τῆς ἐπισκοπικῆς Εὐχαριστίας ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἐπισκοπῆς – ἐπαρχίας καὶ σὲ καμία περίπτωση δὲν σημαίνει δημιουργία μιᾶς ἄλλης Εὐχαριστίας. Αὐτὸ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι κάθε ἐνοριακὴ Εὐχαριστία τελεῖται στὸ ὄνομα τοῦ τοπικοῦ ἐπισκόπου καὶ ἐπὶ Ἀντιμνησίου, τὸ ὁποῖο εἶναι ὑπογεγραμμένο ἀπὸ αὐτὸν (στὴν ἀρχαία Ἐκκλησία ἴσχυε καὶ τὸ *Fermentum*, στὸ ὁποῖο ἤδη ἀναφερθήκαμε). Ἐπομένως, ἡ ἐνορία ἀποτελεῖ μέρος-τμήμα τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ ἐπίσκοπος παραμένει ἡ κεφαλὴ ὅλων τῶν ἐνοριῶν στὴν ἐπαρχία του.

Ἐκπρόσωπος τοῦ ἐπισκόπου σὲ κάθε ἐνορία εἶναι ὁ πρεσβύτερος. Σὲ κάθε ἐνορία μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν πολλοὶ πρεσβύτεροι, ἀλλὰ μόνο ἓνας ἀπὸ αὐτοὺς διορίζεται ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο ὡς προϊστάμενος. Ἀπὸ τὴ στιγμή πού κάθε ἐξουσία στὴν Ἐκκλησία πηγάζει ἀπὸ τὴν Εὐχαριστία, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἐνοριακοῦ συμβουλίου μπορεῖ νὰ εἶναι μόνο ἓνας πρεσβύτερος, ὄχι ἓνας λαϊκός. Εἶναι κανονικὴ ἀνωμαλία, πού συναντᾶται ἰδίως στὴ Διασπορά, ἓνας λαϊκός νὰ εἶναι πρόεδρος τοῦ ἐνοριακοῦ συμβουλίου. Εἶναι σημάδι ἐκκοσμίκευσης τὸ νὰ θεωρεῖται ἡ Ἐκκλησία ὡς μία δημοκρατία μὲ τὴν κοσμικὴ ἔννοια τοῦ ὄρου, καὶ νὰ ὑπόκειται ὁ προεστώς τῆς Εὐχαριστίας στὸ διαχειριστικὸ ἔλεγχο τῶν λαϊκῶν. Ὁ λαὸς ἀποτελεῖ οὐσιῶδες τμήμα τῆς Εὐχαριστίας, καὶ χωρὶς αὐτὸν δὲν μπορεῖ νὰ τελεστῆ Λειτουργία. Ἀλλὰ, ὅπως στὴν Εὐχαριστία, ἔτσι καὶ στὴ διοίκηση τῆς ἐνορίας – πού δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπὸ τὴν προέκταση τῆς Εὐχαριστίας στὴν καθημερινὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας – οἱ λαϊκοὶ δὲν εἶναι ποιμένες, ἀλλὰ ποιμνιο. Τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν ὑποβαθμίζει τὸ ρόλο τους, δεδομένου ὅτι ἀποτελοῦν ἀπαραίτητο καὶ συστατικὸ στοιχεῖο τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ δηλώνει ὅτι ἀνήκουν σὲ ὀρισμένη «τάξη». Διαφορετικά, ἡ Ἐκκλησία θὰ μεταβληθεῖ σὲ κοσμικὴ κοινότητα ἄσχετη μὲ τὴν Εὐχαριστία. Ἐδῶ ἀκριβῶς γίνεται ἀντιληπτό ὅτι τὸ Κανονικὸ Δίκαιο ἀποτελεῖ ὑπόθεση τοῦ δόγματος καὶ τῆς Ἐκκλησιολογίας καὶ δὲν εἶναι ἀπλῶς ζήτημα διοίκησης.

II. Ἡ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας σὲ περιφερειακὸ ἐπίπεδο

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἓνα ἀδιαίρετο σῶμα ὄχι μόνο στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐπισκοπῆς, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ στὴν εὐρύτερη γεωγραφικὴ περιοχὴ. Αὐτὴ ἡ εὐρύτερη περιοχὴ ἔχει ὑποστῆ μεταβολὲς στὴ διάρκειά τῆς ἱστορίας, συνήθως, ἂν καὶ

ὄχι ἀπαραίτητα, ἐξαιτίας πολιτικῶν λόγων. Στὴν ἀρχαία Ἐκκλησία, ἡ μητροπολιτικὴ περιφέρεια ἦταν ἡ βάση, ἀργότερα δημιουργήθηκαν τὰ Πατριαρχεῖα, συγκροτημένα ἀρχικὰ στὴ δομὴ τῆς Πενταρχίας, καί, στοὺς νεώτερους χρόνους, οἱ Αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες. Ἡ κυριαρχοῦσα ἀρχὴ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς δομῆς, ἡ ὁποία ἐξέφραζε τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας στὸ ἐπαρχιακὸ ἐπίπεδο σὲ ὅλες τὶς προαναφερόμενες περιπτώσεις (Μητροπόλεις, Πατριαρχεῖα, Αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες) ὑπῆρξε ἡ σύνοδος³⁶. Καμία Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία δὲν μπορεῖ νὰ διοικηθεῖ χωρὶς σύνοδο. Στὴ συνέχεια, παρατίθενται οἱ ἐκκλησιολογικὲς ἀρχές, τὶς ὁποῖες τὸ Κανονικὸ Δίκαιο στὸ σύνολό του ὀφείλει νὰ σέβεται, ἐὰν πρόκειται νὰ ἐξακολουθεῖ νὰ συνδέεται μὲ τὸ δόγμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν Εὐχαριστία.

1. Καμία Σύνοδος δὲν θὰ πρέπει νὰ ἐπεμβαίνει στὶς ἐσωτερικὲς ὑποθέσεις μίας τοπικῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὸ εἶναι κάτι οὐσιῶδες ἀπὸ τὴν ὀπτικὴ τῆς ἐκκλησιολογίας, ἐπειδὴ ἡ καθολικότητα καὶ ἡ πληρότητα τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, πού πηγάζουν ἀπὸ τὴν Εὐχαριστία, ὡς τὸ πλήρες σῶμα τοῦ Χριστοῦ, πρέπει νὰ γίνονται σεβαστές. Τὸ Κανονικὸ Δίκαιο ὀφείλει νὰ ἀπαγορεύει στὴ Σύνοδο νὰ ἐπιβάλλει στὸν ἐπίσκοπο ποιὸν νὰ χειροτονεῖ στὴν ἐπαρχία του καὶ μὲ ποιὸ τρόπο νὰ τὴ διοικεῖ. Ὅπως σημειώνει ὁ ἅγιος Κυπριανός³⁷, γιὰ τέτοια ζητήματα ὁ ἐπίσκοπος δίνει λόγο μόνο στὸν Θεό.

2. Ζητήματα πού ὑπερβαίνουν τὰ ὄρια τῆς ἐπαρχίας ὀφείλουν νὰ ἀπασχολοῦν τὴ Σύνοδο. Π.χ ὁ ἀφορισμὸς ἀπὸ τὴν Εὐχαριστία, ὅπως ὁ 5ος Κανόνας τῆς Νικαίας³⁸ σημειώνει, ὀφείλει νὰ ἐγκριθεῖ ἀπὸ τὴ Σύνοδο, καθὼς ἕνας σὲ κοινωνησία πιστὸς μίας ἐπαρχίας ὀφείλει αὐτόματα νὰ ἀναγνωρίζεται ὡς τέτοιος ἀπὸ ὅλες τὶς τοπικὲς Ἐκκλησίες, ἔτσι ὥστε νὰ μὴν ἔρθει σὲ κοινωνία σὲ κάποια ἄλλη ἐπισκοπή. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ σὲ ὅλα τὰ ἄλλα ζητήματα τὰ ὁποῖα ἀγγίζουν τὴ ζωὴ καὶ ἄλλων τοπικῶν Ἐκκλησιῶν.

3. Κάθε Σύνοδος πρέπει νὰ διαθέτει ἕναν *πρῶτο*, εἴτε αὐτὸς εἶναι Μητροπολίτης εἴτε Πατριάρχης εἴτε Ἀρχιεπίσκοπος. Πρέπει σύμφωνα μὲ τὸν 34ο κανό-

36. Γιὰ τὴν ἐμφάνιση καὶ ἐξέλιξη τοῦ συνοδικοῦ θεσμοῦ, καθὼς καὶ γιὰ τὰ ποικίλα συναφῆ ἱστορικά, κανονικά καὶ ἄλλα ζητήματα βλ. τὴ μελέτη μας (συμπληρωμένη) «Ὁ Συνοδικὸς Θεσμός. Ἱστορικά, ἐκκλησιολογικά καὶ κανονικά προβλήματα», *Θεολογία* 2/2009, σσ. 5-41 καὶ «The Development of Conciliar Structures to the Time of the First Ecumenical Council», στὸ σὺλ. τόμο *Councils and the Ecumenical Movement*, (World Council Studies, no. 5), Genève 1968, σσ. 34-51.

37. Ἐπιστολὴ 55(52), 21.

38. Βλ. ΡΑΛΛΗ Γ. – ΠΟΤΑΗ Μ., *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ Ἱερῶν Κανόνων*, Β', σ. 124-125.

να τῶν Ἀποστόλων³⁹, πάντοτε νὰ ἐνεργεῖ σὲ κοινωνία καὶ μὲ τὴ συναίνεση τῶν ἄλλων ἐπισκόπων, οἱ ὁποῖοι ἐπίσης δὲν θὰ πρέπει νὰ κάνουν τίποτα χωρὶς ἐκεῖνον. Πρόκειται γιὰ ἕναν χρυσὸ κανόνα τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου, ὁ ὁποῖος πρέπει μὲ κάθε φροντίδα νὰ τηρηθεῖ.

4. Ἡ σύνθεση τῆς Συνόδου ὀφείλει νὰ εἶναι ἐπισκοπική. Δὲν πρόκειται ἐδῶ γιὰ μίαν ἀσημαντὴ ἐκκλησιολογικὰ λεπτομέρεια. Ἀντίθετα, συνδέεται ἀπευθείας μὲ τὶς εὐχαριστιακὲς ρίζες τῆς συνοδικότητος. Ἡ σύνοδος εἶναι μία σύναξη ἀπὸ πλήρεις τοπικὲς Ἐκκλησίες, ὄχι ἀπὸ ἐνορίες ἢ μεμονωμένους χριστιανούς. Οἱ ἀποκαλούμενες κληρικολαϊκὲς σύνοδοι, οἱ ὁποῖες ὑφίστανται σὲ ἀρκετὲς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, εἶναι ἕνα σύγχρονο ἱστορικὸ φαινόμενο, τὸ ὁποῖο εἰσήχθη γιὰ πρώτη φορὰ στὴ Ρωσία καὶ βρῖσκεται σὲ φανερὴ ἀντίθεση μὲ αὐτὴ τὴν ἀρχή, καθὼς σὲ τέτοιες κληρικολαϊκὲς συνόδους κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία συμμετέχει ὄχι ὡς μία ἀδιάσπαστη ἐνότητα, ἀλλὰ διασπασμένη σὲ ἐνορίες ἢ ἀκόμη καὶ σὲ μεμονωμένα άτομα (π.χ. δύο ἐνορίες ἢ ἀκόμη καὶ δύο λαϊκοὶ ἢ κληρικοὶ ἀπὸ τὴν ἴδια τοπικὴ Ἐκκλησία μποροῦν θεωρητικὰ νὰ ψηφίσουν ὁ ἕνας ἐναντίον τοῦ ἄλλου, ἢ ἐναντίον τοῦ ἐπισκόπου τους, γεγονός πού σημαίνει τὴν πλήρη ἀποδόμηση τῆς καθολικότητος τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας). Ἡ ἐπισκοπικὴ δομὴ τῶν Συνόδων διαφυλάττει τὴν καθολικότητα καὶ τὴν ἐνότητα κάθε τοπικῆς Ἐκκλησίας σὲ κάθε Σύνοδο, καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο εἶναι ἀποφασιστικῆς σημασίας. Ἐπιπλέον, δείχνει ὅτι οἱ Σύνοδοι ἀποτελοῦν ἐνότητες εὐχαριστιακῶν κοινοτήτων συναγμένους ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπό τους, καὶ ὁπωσδήποτε ὄχι ἀνεξάρτητων ἐνοριῶν ἢ μεμονωμένων ἀτόμων.

III. Ἡ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο

Ἡ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία δὲν συνεπάγεται τοπικισμό. Οἱ θέσεις τοῦ Afanasien πρέπει νὰ διορθωθοῦν σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο. Κάθε Εὐχαριστία προσφέρεται ἐκ μέρους τῆς οἰκουμένης. Τελώντας τὴν Εὐχαριστία, κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία διακηρύσσει ὅτι δὲν εἶναι αὐτάρκης, ἀλλὰ εἶναι «καθολικὴ», ἀφοῦ βρῖσκεται σὲ κοινωνία μὲ τὶς ἄλλες τοπικὲς Ἐκκλησίες στὸν κόσμο. Οἱ παρακάτω ἐκκλησιολογικὲς ἀρχὲς εἶναι ἐν προκειμένῳ οὐσιώδεις:

39. Βλ. *Les Constitutions apostoliques III*, ἔκδ. M. Metzger, Paris 1987, VIII 47,34 (SC 336, σ. 284, 119-125).

1. Καμία αυτόκεφαλη Ἐκκλησία δὲν εἶναι ἐκκλησιολογικὰ αὐτάρκης, ἂν καὶ εἶναι ἀνεξάρτητη καὶ αὐτοδιοικούμενη. Ὅπως ὑπάρχει ἐνότητα σὲ τοπικὸ καὶ ἐπαρχιακὸ ἐπίπεδο, ἔτσι πρέπει νὰ ὑπάρχει ἐνότητα καὶ στὸ παγκόσμιο ἐπίπεδο ἐπίσης. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἔχει ὑποφέρει τὰ μέγιστα ἀπὸ τὴν κατανόηση τῆς αὐτοκεφαλίας ὡς μίας αὐτάρκους ἐνότητας. Ἐδῶ ἀπαιτοῦνται συντονισμένες προσπάθειες διόρθωσης τῆς στρέβλωσης ποὺ ὑπάρχει.

2. Ἡ ἰδεώδης ἔκφραση τῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο εἶναι ἡ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος. Αὐτὸ σημαίνει τὴ σύγκληση ὅλων τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν μέσω τῶν ἐπισκόπων τους, προκειμένου νὰ ἀποφασίσουν γιὰ θέματα ποὺ ἀναφέρονται ὄχι στὶς ἐσωτερικὲς ὑποθέσεις μίας τοπικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ σὲ ὅλες τὶς τοπικὲς Ἐκκλησίες, καὶ εἰδικότερα στὸ ἐπίπεδο τῶν μεταξὺ τους σχέσεων, ἀλλὰ καὶ σὲ σχέση μὲ τὸν ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας κόσμος.

3. Ἔως ὅτου μία τέτοια σύνοδος μπορέσει πρακτικὰ νὰ συγκληθεῖ, οἱ Αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες ὀφείλουν νὰ ἀποφεύγουν νὰ δροῦν μονομερῶς γιὰ τέτοια θέματα. Εἶναι ἀνάγκη νὰ διαμορφωθεῖ ἓνας τρόπος διαβούλευσης. Οἱ Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες ὀφείλουν νὰ δροῦν ὡς μία Ἐκκλησία μπροστὰ τοὺς μὴ-Ὁρθόδοξους, ὥστε νὰ μὴ δίνουν τὴν εἰκόνα μίας διηρημένης Ἐκκλησίας π.χ. τοὺς θεολογικοὺς διαλόγους μὲ τοὺς μὴ-Ὁρθοδόξους ἢ σὲ σύγχρονα περιβαλλοντικά καὶ ἄλλα θέματα.

4. Ἡ ἐρώτηση, ἐὰν ἡ Ἐκκλησία χρειάζεται ἓναν *πρῶτο*⁴⁰ σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο, καθίσταται καθοριστικῆς σημασίας ὄχι μόνον σὲ σχέση μὲ τὶς ρωμαιοκαθολικὲς ἀξιώσεις, ἀλλὰ ἐπίσης ὡς ἐσωτερικὸ ζήτημα ἐντὸς τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Πράγματι, ἡ ὑπάρχουσα κανονικὴ δομὴ ποὺ ἔχει θεμελιωθεῖ ἀπὸ τὶς Οἰκουμενικὲς Συνόδους δὲν ἀμφισβητεῖται ἀπὸ καμία Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ τηρεῖται ἀπαρέγκλιτα. Σύμφωνα μὲ αὐτὴ τὴν ἀρχή, ὑφίσταται μία τάξη μεταξὺ τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, μὲ τὸν Κωνσταντινουπόλεως ὡς πρῶτο, δηλαδὴ ἐκεῖνον ποὺ ὀφείλει νὰ συντονίζει τὶς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες καὶ νὰ ἐκφράζει μετὰ ἀπὸ διαβούλευση τὶς συγκλίνουσες ἀπόψεις πᾶ-

40. Γιὰ τὸ ζήτημα τοῦ πρωτείου, βλ. ἐνδεικτικὰ στὸ ἄρθρο μας «Recent discussions on Primacy in the Orthodox Church», στὸ KASPER V. (ed.), *The Petrine ministry: Catholics and Orthodox in dialogue*, ἐκδ. Newman Press, Mahwah NY, 2006, σσ. 231-246. Ἐπίσης τὸ ἄρθρο μας «Primacy in the Church: an orthodox approach», στὸ PUGLISI J., *Petrine ministry and the unity of the Church*, (ed.), ἐκδ. Liturgical Press, Collegeville Minn, 1999, σσ. 115-125 καὶ, τέλος «Ὁ Συνοδικὸς Θεσμός. Ἱστορικά, ἐκκλησιολογικὰ καὶ κανονικὰ προβλήματα», ὀ.π., σσ. 30-33, 39-41.

νω σὲ θέματα ποὺ ἀφοροῦν σὲ ὁλόκληρη τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τόσο *ad intra* ὅσο καὶ *ad extra*, ἔτσι ὥστε ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία νὰ ἐμφανίζεται ὡς μία Ἐκκλησία, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ γεγονός τῆς ὑπαρξης πολλῶν Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν. Θεωρῶ πὼς μία τέτοια μέριμνα γιὰ τὴν διορθόδοξη ἐνότητα πρέπει νὰ βρεῖ τὴ θέση τῆς στὸν Καταστατικὸ Χάρτη κάθε Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, διότι, ἀντίθετα μὲ τὸ παρελθόν, σήμερα φαίνεται ὡς ἀπόλυτα ἀναγκαῖο νὰ ἔχουμε μία κανονικὴ δομὴ πανορθόδοξης ἐνότητας.

5. Ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος γιὰ τὴν ἐνότητα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας εἶναι σήμερα ὁ ἐθνοφυλετισμός. Στὴ σύγχρονη πραγματικότητα, οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες ἔχουν διαμορφωθεῖ ἱστορικὰ μὲ βάση τὶς ἀρχὲς τοῦ ἔθνους-κράτους καὶ τῆς Προτεσταντικῆς ἀρχῆς «*cuius regio eius religio*» ἢ τὶς ἰδέες τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ περὶ ἔθνος. Ἡ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία δὲν προσφέρεται γιὰ τέτοιες ἀπόψεις. Ἡ βάση γιὰ τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι τὸ ἔθνος, ἀλλὰ ἡ γεωγραφικὴ περιοχὴ: ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ ζοῦν σὲ ἓνα συγκεκριμένο τόπο, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐθνικότητά τους, ἀνήκουν ἐκκλησιαστικὰ στὸν ἓνα ἐπίσκοπο ἐκείνης τῆς περιοχῆς, καὶ ἡ ὑπαρξὴ ἑνὸς ἐθνικοῦ κράτους δὲν ὀδηγεῖ ἀναγκαστικὰ σὲ νέα καὶ ἀνεξάρτητη Ἐκκλησία. Αὐτὸ εἶναι σημαντικό ὄχι μόνον ἐκκλησιολογικὰ, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ ἐν ὄψει τῆς συνεχοῦς μεταβολῆς τῶν κρατῶν-ἔθνῶν στὴν ἐποχὴ μας, ἡ ὁποία καθιστᾷ ἐξαιρετικὰ δυσχερὲς τὸ νὰ ἔχουμε κοινὴ ὀρθόδοξη φωνὴ σὲ χώρους ὅπως εἶναι ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση, ἐὰν κυριαρχήσει ἡ ἐθνοκεντρικὴ αὐτὴ ἀρχή.

6. Τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ρώμης σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο μπορεῖ νὰ ρυθμιστεῖ κατάλληλα μόνον μὲ τὴ βοήθεια τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας. Σ' αὐτὴ τὴ συνάφεια οἱ παρακάτω ἀρχὲς μποροῦν νὰ ἔχουν ἰδιαίτερη σημασία:

α) Ἀντίθετα ἀπὸ τὶς ἀπόψεις τοῦ Afanasiev, ἡ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία δὲν ἀποκλείει, ἀλλὰ καθιστᾷ ἀναγκαῖα τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο. Καμία Εὐχαριστία δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ σὲ ἀπομόνωση ἀπὸ τὶς ἄλλες εὐχαριστιακὲς κοινότητες στὸν κόσμον. Ἡ εὐχαριστιακὴ ἀπομόνωση ἐπιρεάζει τὴν καθολικότητα τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, καθὼς ἡ φύση τῆς Ἐκκλησίας εἶναι κοινωνία.

β) Ἡ ἐνότητα σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο, τοποθετούμενη ὑπὸ τὸ φῶς τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας, μπορεῖ νὰ εἶναι ἐνότητα μόνον ἀπὸ πλήρεις καὶ «καθολικὲς» τοπικὲς Ἐκκλησίες. Ἡ Εὐχαριστία συνεπάγεται ὄχι μόνον κοινωνία μὲ τὶς ἄλλες τοπικὲς Ἐκκλησίες, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ σεβασμὸ τῆς ἐκκλησιολογικῆς ἀκεραιότητος καὶ καθολικότητος τῆς κάθε τοπικῆς Ἐκκλησίας. Κάθε εἶδος πα-

γκόσμιας ένότητας που υποβαθμίζει την άκραιότητα και την καθολικότητα κάθε μίας τοπικής Έκκλησίας είναι αντίθετο προς την ευχαριστιακή εκκλησιολογία.

γ) Από τη στιγμή που η ένότητα σε παγκόσμιο επίπεδο νοείται μόνο ως κοινωνία πλήρων τοπικών Έκκλησιών, το πρωτείο σ' αυτό το επίπεδο δεν μπορεί να είναι πρωτείο ενός άτομου, αλλά πρωτείο μίας τοπικής Έκκλησίας. Μόνο ως κεφαλή της τοπικής Έκκλησίας, δηλαδή ως ο προεστώς της τοπικής ευχαριστιακής του κοινότητας, μπορεί ένας συγκεκριμένος επίσκοπος να είναι *πρώτος-primus* σε οποιοδήποτε επίπεδο.

δ) Με δεδομένη την αρχή της καθολικότητας κάθε τοπικής Έκκλησίας, ο «πρώτος» σε παγκόσμιο επίπεδο πρέπει πάντοτε να ενεργεί σύμφωνα με τον 34ο κανόνα των Αποστόλων, ο οποίος ορίζει ότι ο κάθε *πρώτος* πρέπει να ενεργεί από κοινού με τους λοιπούς επισκόπους και όχι ανεξάρτητα από αυτούς, όπως ακριβώς και οι άλλοι επίσκοποι δεν μπορούν να ενεργούν ανεξάρτητα από τον *πρώτο* τους. Το πρωτείο εξαρτάται από τη συνοδικότητα και η συνοδικότητα ομοίως εξαρτάται από το πρωτείο. Σε εκείνους μεταξύ των Όρθοδόξων, οι οποίοι θεωρούν τη Σύνοδο ως υπεράνω του *πρώτου*, διαφεύγει απλώς πώς δεν υπάρχει «σύνοδος» χωρίς τον *πρώτο*. Η σύνοδος δεν είναι πάνω από τον *πρώτο*, καθώς δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς αυτόν. Το πρωτείο και η συνοδικότητα αλληλοεξαρτώνται. Αυτό είναι το μυστήριο της ταυτόχρονης υπάρξεως του *Ένός και των Πολλών*, όπως το βλέπουμε στην Αγία Τριάδα και, επίσης, στην Ευχαριστία. Μία Ευχαριστία είναι πολλές Ευχαριστίες, μία Έκκλησία είναι πολλές Έκκλησίες και ο *πρώτος* κατανοείται ως πρώτος μόνο εν κοινωνία με τους πολλούς.

ε) Κατά τους πρώτους αιώνες, η κανονική δομή της Έκκλησίας αναγνώρισε στον επίσκοπο Ρώμης το status του *πρώτου*. Αυτό δόθηκε όχι σε ένα μεμονωμένο άτομο, αλλά σε μία τοπική Έκκλησία. Κανένας δεν μπορεί να είναι *πρώτος* σε επαρχιακό ή τοπικό επίπεδο, χωρίς να είναι ο *πρώτος* στην Ευχαριστία μίας τοπικής Έκκλησίας, και ο επίσκοπος Ρώμης δεν μπορεί να αποτελέσει εξαίρεση, εάν πρόκειται να εφαρμοστεί η ευχαριστιακή εκκλησιολογία. Όλες οι θεωρίες περί του πρωτείου του Πέτρου, οι οποίες παρακάμπτουν την τοπική Έκκλησία της Ρώμης και φθάνουν άπευθείας στον Πάπα ως τον ατομικό διάδοχο του Αποστόλου Πέτρου, άθετούν την ευχαριστιακή εκκλησιολογία και είναι ξένες προς την Όρθόδοξη παράδοση.

ζ) Εάν οι αρχές της ευχαριστιακής εκκλησιολογίας εφαρμοστούν στο πρωτείο του επισκόπου της Ρώμης σε παγκόσμιο επίπεδο, ο ρόλος της συνοδικότη-

τας καθίσταται ἀμέσως καθοριστικός. Ἡ σύνοδος δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖ ἀπλῶς ἓνα συμβουλευτικὸ ὄργανο· εἶναι σῶμα ἀποφασιστικὸ. Οἱ διατάξεις τοῦ 34ου ἀποστολικοῦ κανόνα, ἐμπνευσμένες ἀπὸ τὶς ἀρχές, ὅπως εἶδαμε, τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας, πρέπει νὰ ἐφαρμοστοῦν ἐπίσης στὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο. Ὅταν αὐτὸ συμβεῖ, τὰ πιὸ σοβαρὰ ἐμπόδια γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτείου ἀπὸ τοὺς Ὁρθοδόξους θὰ ὑπερβαθοῦν⁴¹.

Συμπεράσματα

Εἶδαμε ὅτι ἡ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία δὲν ἀποτελεῖ ἀπλῶς μία θεωρία ἢ ἓνα θεολογούμενο, ἀλλὰ εἶναι βαθιὰ ριζωμένη στὴν παράδοση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ἀνάγεται στὴν Ἁγία Γραφή καὶ στοὺς πρώτους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἔχει ἀσκήσει καθοριστικὴ ἐπιρροή στὴ λειτουργικὴ καὶ κανονικὴ ζωὴ τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἡ εὐχαριστία πραγματώνει τὴν Ἐκκλησία, ὡς τὴν ἐσχατολογικὴ κοινότητα ποὺ φανερῶνεται καὶ προσφέρεται ὡς πρόγευση σὲ κάθε τόπο. Δὲν πρόκειται ἀπλῶς γιὰ ἓνα μυστήριο μεταξὺ πολλῶν, ἀλλὰ γιὰ τὴ φανέρωση καὶ τὴν πραγμάτωση τῆς Ἐκκλησίας στὴν πληρότητά της.

Ἔχουμε ἐπίσης ἐπισημάνει ὅτι ἡ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία, ὅπως αὐτὴ ἔχει βιωθεῖ στὴν Ὁρθόδοξη παράδοση, δὲν ὀδηγεῖ τὴν ἐκκλησιολογία στὸν τοπικισμό, ἀλλὰ συνεπάγεται κοινωνία καὶ ἐνότητα σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ παγκοσμίου. Αὐτὸ ὀφείλεται στὸ ὅτι ἡ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία ἀναδεικνύει τὴ συνοδικότητα καὶ ἡ συνοδικότητα καθιστᾷ ἀναγκαῖο τὸ πρωτεῖο σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα. Ἡ ἔννοια τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας τοῦ Afanasien ἐμφανίζεται ἔτσι ἀσύμβατη μὲ τὴν ἴδια τὴ φύση τῆς εὐχαριστίας.

Γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους καὶ ἡ κατανόηση τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας ἀπὸ τὸν Afanasien, ὡς ἀσυμβίβαστης μὲ τὸ Κανονικὸ Δίκαιο καὶ μὲ τὴν ἱεραρχικὴ δομὴ τῆς Ἐκκλησίας πρέπει νὰ ἀποκρουστεῖ. Ἡ εὐχαριστία εἶναι ἀκατανόητη χωρὶς τὸν ἐπίσκοπο, δηλαδὴ τὸν *πρῶτο* ἢ τὴν «κεφαλὴ» καὶ αὐτὸ ἐπηρεάζει ὅλα τὰ ἐπίπεδα τῆς ὀργάνωσης τῆς Ἐκκλησίας. Ὑπάρχει μία τάξη καὶ ἱε-

41. Ἐδῶ γίνεται λόγος γιὰ κανονικῆς φύσεως ζητήματα. Ἡ προϋπόθεση τῆς ἐνότητας ὡς πρὸς τὴν πίστη παραμένει πάντοτε ἀναγκαῖα.

ραρχία στην Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ὡστόσο, δὲν συνεπάγεται μία ἐξουσία καὶ μία *potestas*, πὸν νὰ ἀνήκει σὲ κάποιο ἄτομο, ἀλλὰ νοεῖται μόνο στὸ πλαίσιο τῆς κοινωνίας ἐντὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος. Κάθε εἶδος πυραμιδικῆς ἱεραρχίας καὶ ἀτομικῆς ἐξουσίας ἐξαφανίζεται στὸ πλαίσιο τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας. Ἡ κανονικὴ τάξη συνυπάρχει κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἄρμονικὰ μὲ τὴν εὐχαριστιακὴ φύση τῆς Ἐκκλησίας.